

Karinthy Frigyes és a nemzetközi nyelv

Eszperantisták egy csoportja 1918 novemberében megalakította a Nemzetközi Nyelv Propaganda Bizottságát (NNYPB), amely valójában nem bizottságként, hanem egyesületként működött, tagsággal, tagdíjjal és vezetőséggel, sőt még külön lapot is indított. Bíró Lajos író lett az egyesület elnöke. Az alapító tagok között volt Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső író, Schöpflin Aladár irodalomtörténész, Balassa József és Simonyi Zsigmond nyelvész, valamint Rajczy Rezső eszperantó költő és fordító¹. Az egyesület külföldön terjesztett eszperantó nyelvű lapja volt a *Hungara Revuo*, amely a magyar nemzeti érdekek melletti érveléssel a békeszerződést megelőző propagandakampányok egyik szereplője lett.

Karinthy 1918-ban nem csak egy igazságos békeszerződés érdekében vállalt szerepet ebben a bizottságban, hanem a nemzetközi nyelv érdekében is. Évtizedeken keresztül igyekezett propagálni az eszperantót szóban és írásban. A vonzalom kölcsönös volt. Karinthy írásai a húszas években lettek népszerűek voltak a világ eszperantistáinak körében. Sok rövid írását fordították eszperantóra, a terjedelmesebbek közül pedig Budapesten jelent meg a *Morgaŭ matene* (Holnap reggel), Kalocsay Kálmán fordításában (1923), Berlinben pedig a *Norda vento* (Északi szél) című novelláskötetét (1926), amelyet Bodó Károlynak köszönhetően tökéletes fordításnak tartanak. A *Vojaĝo en Faremidon* (Utazás Faremidoba) című művét először Totsche (Tárkony) Lajos fordította eszperantóra 1934-ben².

Az irodalmi élet új intézménye volt az 1926-ban alapított magyar Pen Club, amelynek első elnöke Rákosi Jenő lett, az általa javasolt első tisztikarba pedig beválasztották Babitsot, Kosztolányit és Karinthyt. Rákosi Jenő véleménye változott az idők során, a háború előtt több alkalommal el is utasította az eszperantót mint holmi „mesterséges nyelvet”. Még 1926-ban is kételkedett abban, hogy az eszperantó a „természetes nyelvek” művészi feladatait is betöltheti, de azért azt megengedte, hogy lehet élvezni pl. Az ember tragédiája eszperantó fordítását.³ 1928-ban pedig már egyenesen zseniális alkotásnak nevezte az eszperantót.⁴

A magyar Pen Clubban egyelőre nem merült fel a nemzetközi nyelv ügye, de az ettől független politikai indíttatású csatározások már érintették az eszperantistákat. Az eszperantónak Karinthyhoz hasonlóan szimpatizánsa volt az irodalmi Nobel-díjas Romain Rolland, a Pen Club dísztagja, aki régóta kapcsolatban állt két magyar eszperantistával. A gyöngyösi Hugai Ferencsel 1920 óta levelezett. Hugai magániskolájában eszperantót, franciát és világirodalmat is tanított. Varsányi Pál grafikus volt a másik eszperantista.⁵ Rolland tervezett magyarországi látogatásakor személyesen is találkozhattak volna. Rolland utazására azonban nem került sor, mert Radó Antal a Magyar Pen Club alelnöke tiltakozott az általa kétes hírűnek tartott író látogatása ellen.⁶

¹ *Hungara Esperantisto* (Szeged) 1918.6:(dec) p.2-4

² Frigyes Karinthy: *Vojaĝo en Faremidon*. Du ŝipoj. Trad. Totsche. Budapest: Literatura Mondo, 1934. – *Vojaĝo en Faremidon*. Kapilario. Trad. Lajos Tárkony kaj Andreo Szabó. Budapest: HEA, 1980.

³ *Új Idők*. 1926-06-27. 20. sz.

⁴ Rákosi Jenő: Az eszperantó. *Hungara Heroldo. Magyar Hirnök*. 1:1. 1928. jan. p. 2.

⁵ Ludoviko Kókény: Tri hungaraj amikoj de Romain Rolland. = *Hungara Vivo*. 1(1961):3-4. p. 26-27.

⁶ Nyerges András: Színrebotás. = *Élet és Irodalom*. 50:12. 2006-03-24.

Ez a kis epizód csak előjáték volt a modern és konzervatív írók táborában kibontakozó háborúskodásához. Rákosi Jenőt 1930-ban Karinthy barátja, Kosztolányi követte a Pen elnöki tisztségében. Ő megszervezte, hogy a Nemzetközi Pen Club 1932-ben Budapesten tartsa 10. kongresszusát. A harmincas évek elején azonban a magyar politikában is felgyorsult a jobbratolódás. Az irodalomban ez Babits és köre, a modern magyar irodalom megteremtői elleni, politikai indíttatású támadásokkal járt. A Penből való csoportos ki- és visszalépések illetve az ezzel való fenyegetőzések miatt veszélybe került a kongresszus megrendezésének ügye is. Mire a kongresszus összeült, Kosztolányit már elmozdították elnöki tisztségéből, és helyébe egy konzervatív politikus-író került. Az eszperantó irodalom ekkor még túl erőtlen volt ahhoz, hogy helyet kapjon egy ilyen rangos nemzetközi szervezetben.⁷ Ám az egyik magyar résztvevő, Karinthy Frigyes felvállalta az eszperantó képviselését. A Nemzetközi Pen Club Budapesten tartott kongresszusának záróülésén 1932. május 19-én Karinthy felszólalásának témája kizárólag az eszperantó volt, sőt végül még egy eszperantót támogató határozatot is elfogadtak.⁸

Karinthy francia nyelvű felszólalásának szövege fennmaradt a Pen Club irattárában. Bárdos László fordította magyarra és Kenyeres Zoltán honlapján olvasható.⁹ Korábban azonban egy másik, ettől lényegesen eltérő fordítás terjedt el¹⁰, amely az eszperantó mozgalom történetét alaposan ismerők számára kissé furcsának tűnt. A legszembetűnőbb ellentmondás az volt, hogy Karinthy e változat szerint május 19-én a MOEE elnökeként beszélt a Pen Club kongresszusán, holott az elnök ekkor Mihalik József volt. Igaz, hogy május 31-én tisztújító közgyűlés volt amikor is valóban Karinthy lett az elnök, ám valószínűtlen, hogy ő már két héttel korábban elnöki szerepben tetszelgett volna.

Bárdos fordításának közzétételkor azonban kiderült egy másik szöveghamisítás is, mégpedig egy olyan, amely beleillik az 1905 óta folyó hamisítássorozatba. amelynek része volt az, hogy a nemzetietlenség vádját kerülve a *nemzetközi nyelv* kifejezést igyekeztek száműzni. A harmincas évek Magyarországon a *nemzetközi* szó még gyanúsabb volt, mint 1905-ben. Karinthy is használta a mesterséges nyelv kifejezést, a hamisítvány ezt hangsúlyozza, sőt mintegy felkínálja még a *közvetítő nyelv*, *közlő nyelv*, *világnyelv* kifejezéseket is. Mintegy felhívja a figyelmet arra, hogy bármi jobb a nemzetközínél. Karinthy beszédében pontosítás nélkül hivatkozott egy hatalmas bibliográfiára. Ennek említése a hamisítványból kimaradt, hiszen a mű címe *Bibliografio de Internacia Lingvo*, azaz a nemzetközi nyelv bibliográfiája.¹¹ Ez a „nemzetietlen” című alapvető munka azóta is nélkülözhetetlen azok számára, akik az eszperantó korai történetében kívánnak tájékozódni.

A Hungara Heroldonak a beszéd publikálásához szükséges korrekt szerkesztés esetén a beszédben előforduló *mesterséges* jelzõt kellett volna helyesbíteni *nemzetközire*. Ennek azonban az ellenkezője történt. A Hungara Heroldban a *mesterséges* jelzõt nem helyesbítette, hanem további hamis adatokkal kiegészítette, így lett egyszerre *világnyelv*, *közlő nyelv*, *közvetítő nyelv*, *mesterséges nyelv*, és utána még egyszer *mesterséges nyelv*, mintegy „szájba rágva”, hangsúlyozva azt, hogy szó sincs itt semmiféle nemzetköziségről.¹²

⁷ Az eszperantó nyelvet hivatalosan csak 1993-ban ismerte el irodalmi nyelvnek a PEN-világkongresszus és a nemzetközi nyelvet képviselő Esperanta PEN-Centro azóta tagja a szervezetnek.

⁸ = *Hungara Esperantisto*. 1970. mar. p. 13.

⁹ *Liget*. 2007:7. p. 68-92.; 2007:8. p. 70-94. = <http://kenyeres.zoltan.googlepages.com> Kosztolányi és a társaságok. Montázs-esszé.

¹⁰ Karinthy Frigyes beszéde a Pen Club ülésén. *Hungara Heroldo*. 5:1. 1937-07-15. p. 1-2. = *Eszperantó Magazin*. 14(1974):1(jan). p. 2. = *Világ és Nyelv évkönyve '81*. Budapest, 1981. p. 140-142. = <http://vilagnyelv.tripod.com>

¹¹ Petr Evstaf'evič Stojan: *Bibliografio de Internacia Lingvo*. Genève, 1929. = ²Hildesheim – New York, 1973.

¹² Ekkoriban a biatorbágyi vonatrobbanás ürügyén százával tartóztattak le baloldaliakat, statárium volt, kivégzésekkel. A hamisítás oka itt kereshető, de ténye nem tagadható.

Kinek állt érdekében a hamisítás? A MOEE érdeke volt hogy a legszélesebb körben népszerű Karinthy legyen az elnökük, de csupán vélt érdeke volt az, hogy utólag szájába adják az egyesület nevét egy nemzetközi kongresszuson. A vélt érdekek körébe tartozik természetesen a nyelv nevének és Zamenhof identitásának meghamisítása is.

Karinthy Frigyes írásaiba gyakran beleszótt idegen nyelvű kifejezéseket, mondatokat. Eszperantóul azonban ezt túl hamar tette. „Mi parias esperantei” – írta 1918-ban. Ez azonban nem egy humoros írás volt, hanem ekkor még valóban nem ismerte az eszperantót. A húszas években aztán nagyobb figyelmet fordított a nyelvnek. 1928-ban már helyesen idézett: „En la mondon venis nova sento.”. Ám saját nyelvtudásáról még ekkor is a következőket írta: **„az eszperantót, bár elég jól értem, fájdalom, még nem beszélem elfogadható módon.”**¹³ Ismerte azonban a nyelvet annyira, hogy jól tájékozott volt a mozgalmi ügyekben csakúgy, mint elméleti kérdésekben. Nyelvtudásának szintje említést sem érdemelne, ha ellenségei, majd főleg halála után mások is ne rajzoltak volna erről hamis képet. Nem csak félreértésről van szó, hanem gyakran az írónak a nemzetközi nyelvvel kapcsolatos törekvéseinek helytelenítéséről, lejáratásáról is.

Az író 1918 óta minden lehetőséget megragadott annak érdekében, hogy segítse az eszperantó mozgalmat. Lényegében az Ignotus alias Veigelsberg által kifejtett nézeteket vallotta. Az eszperantó iránti elkötelezettségét azzal indokolta, hogy **„csak az eszperantó mozgalomnak van esélye arra, hogy „megoltalmazza a nemzeti nyelveket, e sokezeréves kultúrértékeket, bábel fenyegető forgószelében”**¹⁴.

Karinthyt az a kérdés is foglalkoztatta, hogy kié a nemzetközi nyelv. **„Idegen, de nem idegené – más nyelv mint a mienk, de nem mások nyelve: mindannyiunké, ha úgy tetszik, és mégis senkié, nem szolgál császárokat, államérdekeket, országok hiúságát. Nem harcol nemzetek ellen, nyelvek ellen, nem akar beolvasztani, megváltoztatni, elsöpörni, megsemmisíteni, elhallgattatni egyetlen élő nyelvet sem. Létezni akar anélkül, hogy más létezését tagadna. Semmi más célja nincsen, mint amit hirdet önmagáról, hogy rendet teremtsen a világ Bábelében. Mindenki beszél a tulajdon nyelvét és azonkívül még egyet, olyant, amit mindenki más is megért, az egész világon.”**¹⁵

Karinthy 1928-1929-ben Vikár Bélával együtt vett részt a 20. Eszperantó Világkongresszus szervező bizottságának munkájában¹⁶, az irodalmi rendezvényeken pedig rendszerint a barátjával, Kosztolányival együtt jelent meg. A budapesti eszperantó csoport irodalmi estjén 1930. február 25-én kettejük műveiből olvastak fel részleteket, és Karinthy maga olvasta fel eszperantóul egyik írását a kétszáz fős hallgatóság előtt¹⁷. Bár 1932-ben megválasztották a MOEE elnökévé, Külföldön nem ő, hanem ahogy korábban is rendszerint dr. Takács Ferenc orvos képviselte az egyesületet. Karinthy továbbra is itthon igyekezett szolgálni az eszperantó ügyét, amíg egészsége engedte, sőt még azon túl is.

Szatíráinak is tárgya volt az eszperantó¹⁸ csakúgy, mint saját nyelvtudása. Tőle származik az a satirikus anekdota, melynek fiktív cselekményét irodalmárok tényként, életrajzi adatként

---

¹³ Karinthy Frigyes: En la mondon venis nova sento. Széjgyezetek az eszperantó kongresszushoz. = *Pesti Napló*. 1929-08-11. = Szatírák. 5. 1928-1929. Akkord, 2005. (KF összegy. m.) p. 209-214. [≠ Nem szöveghű újraközlés: *Világ és nyelv*. 23:4. 1983. p. 7-8. – A 210. oldalon Karinthy az 'eszpista' szót használta. A VNY ennek mindkét előfordulását 'eszperantistára' változtatta.]

¹⁴ Karinthy Frigyes: A moziról. = *Pesti Napló*. 1929. február 19. = Karinthy Ferenc összegyűjtött művei. Címzavak a Nagy Enciklopédiához. Cikkek. 2. Szépirodalmi, 1980. p. 276-277.

¹⁵ Karinthy Frigyes: En la mondon... i. m. p. 211.

¹⁶ *Hungara Heroldo. Magyar Hirnök*. 1(1928):2(feb). p. 26.

¹⁷ *Hungara Heroldo. Magyar Hirnök*. 3:2. 1930-03-15. p.3.

¹⁸ Karinthy Frigyes: Felolvasás. = *Pesti Napló*. 1931. augusztus 25. = Karinthy Frigyes összegyűjtött művei. Idomított világ. 1. Budapest, 1981. p. 511-512. = *Eszperantó Magazin*. 14(1974):3(márc). p. 4.

kezelték.¹⁹ Az alapszituáció szerint az író betegágyánál meglátogatta a Svéd Eszperantó Föderáció elnöke, aki virággal a kezében egy előre leírt hosszú eszperantó szöveget akart felolvasni. Eltekintve attól a nem mellékes körülménytől, hogy maga az esemény sem történt meg, elképzelt találkozásuk sem történhetett volna meg úgy, ahogyan azt Karinthy leírta. Paul Nylén neves svéd újságíró volt, kiválóan beszélt eszperantóul, németül és más nyelveken is. Kollégája betegágyánál biztosan nem ünnepi beszédet akart mondani, és különösen nem felolvasni. Karinthy nyilvánvalóan nem beszámolt erről, hanem később egy ilyen helyzetkomikumra épülő történetet adott elő. Később az író fia, Karinthy Ferenc és Faludy György viszont a nem létező esetről nyilatkozván hetet-havat összehordtak az íróról. Különösen Faludy ragadtatta el magát.²⁰

Karinthy az eszperantót elég jól értette, de nem beszélte elfogadhatóan. Ennek azonban semmi köze ahhoz, hogy az író nyelvtudására vonatkozó információt többen Karinthy fanyar humorában, groteszkjeiben, szatíráiban vélték megtalálni, és ezekből „megállapították”, hogy az író „nem tudott eszperantóul”. Vagyis Karinthy humoros írásait megbízható adatforrásnak tekintették. Miért nem voltak következetesek? Hiszen más humoreszkeket is felhasználva az is „bizonyítható”, hogy Karinthy azért nem tudott eszperantóul mert két kiscica volt és játszott egymással.

Sajnos azonban a Karinthy nyelvtudására humoreszkjeiből következtető irodalmárok még Karinthy humoros írásait sem tanulmányozták olyan alaposan, hogy ebből képesek legyenek bármilyen logikus következtetést levonni. Nem vették észre még azt sem, hogy a Felolvasás²¹, amelynek lényege szintén a helyzetkomikum, nem megtörtént esetről szóló beszámoló és a benne szereplő antológia sem létezik, és az eszperantó és a magyar nyelv helyett bármely más nyelvekről is írhatta volna ugyanezt. Velük ellentétben az előadóművészek ezt azonnal észrevették, és a közönségtől és a szituációtól függően más nyelveket mondanak. Tudják, hogy ez nem számít hamisításnak. Karinthy egyébként humoros írásaiban nemcsak arról írt, hogy nem beszél az eszperantót, hanem arról is, hogy beszél az óeszperantót. Ha irodalmárok ezt is adatként fogják kezelni, regényes Karinthy-életrajzok megjelenése várható.

Karinthy 1932-től a Magyar Országos Eszperantó Egyesület (1911-1951) elnöke volt. Gyakran tévesen díszelnöknek vagy alelnöknek említik, néha más titulussal látják el, az egyesület nevét pedig csaknem mindig tévesen írják. Ezek azonban nem egyszerű hanem alapvető kérdéseket érintő „tévedések”. Akkoriban több eszperantó egyesület is működött, és ezek egyike, a Magyar Eszperantó Egyesület (Föderáció) kifejezetten a magyar külpolitika támogatására alakult. Ennek elnöke, a szilárdan antiszemita vitéz Bénárd Ágoston országgyűlési képviselő valóban nem tudott eszperantóul, csupán az élére állt ennek irredenta célokat támogató föderációnak. A föderációnak semmi köze nem volt a Nemzetközi Nyelv Propaganda Bizottságához, amely 1918-1920-ban kiállt a tervezett igazságtalan békeszerződés ellen, és amelyben Karinthy alelnöki tisztséget is vállalt. A föderációt 1935-ben éppen azért hozták létre, mert Karinthy egyesületét, a MOEE-t nem tudták az irredenta propaganda szolgálatába állítani. De nem csak külpolitikáról volt szó, hiszen Bénárd 1938-ban természetesen a zsidótörvény megszavazói között volt.

Az írónak a nemzetközi nyelvvel kapcsolatos aktivitása csökkent a következő években, noha még 1938 március 8-án megjelent cikkében is azt írta, hogy „*az eszperantónak lelkes híve*

---

¹⁹ G. M.: Epepe-ország. Beszélgetés Karinthy Ferencsel. = *Eszperantó Magazin*. 1(1973):1(okt). 20-21. – Faludy György: Karinthy Frigyes. = <http://www.ij.nyugatijelen.com/archiv/2005/2005%20november/ij1.html>

²⁰ Faludy György: Karinthy Frigyes. = <http://www.ij.nyugatijelen.com/archiv/2005/2005%20november/ij1.html>
„Szerinte Eszperantó nyelven, ahogy mondta, szállodai szobát lehet rendelni, de nem szerelmet vallani.” – állította Faludy. Csakhogy Karinthy ilyet nem mondott és nem írt, pontosabban: nem Karinthy írta ezt. Faludy azonban nem csak gyenge visszaemlékezőnek bizonyult, hanem visszaemlékezésében a poén kedvéért valószínűleg szándékosan keverte össze az írókat.

²¹ Karinthy Frigyes: Felolvasás. i. m.

maradok, amíg élek. Cselekvő kedvem megbénult a gyakorlatban – de nem a sikerben való hit csökkenése miatt.”²² Karinthy ekkor jutott arra a felismerésre, amire Ady barátja, Zuboly alias Bányai Elemér a század elején, vagyis hogy a nemzetközi nyelv még nem a jelen problémája. A nacionalista, antiszemita jobboldal térnyerése közepette úgy látta, hogy ez a kérdés most még kevésbé aktuális, mint a korábbi években, hiszen a világ éppen az ellenkező irányba fordult.

Karinthy 1938 augusztus 29-én elhunyt. A Hungara Heroldo című lapot ekkor már a föderáció ügyvezető elnöke szerkesztette. E lap néhány soros nekrológiájában is fontosnak tartotta megemlíteni azt, hogy az eszperantó „melegszívű barátja” nem tudott eszperantóul.²³ Bár Karinthy felmenői között is voltak zsidók, őt ekkoriban még nem érintették volna a zsidótörvények. Közeli íróbarátját, Rejtő Jenőt viszont igen. Az 1942-ben „leleplezett” Rejtőt munkaszolgálatos században, Karinthy özvegyét pedig 1944-ben Auschwitzban gyilkolták meg.

Mi volt Karinthy szerepe a nemzetközi nyelvi mozgalomban? „Nagy rokonszenvvel nézem a műnyelv harcosainak reménytelen, tragikus küzdelmét a korszellem ellen.” – írta Karinthy 1929-ben.²⁴ Az ezt követő években pedig ő maga a MOEE irodalmi estjeinek sorozatát szervezte és vezette úgy, hogy mindegyiken ékesszólóan érvelt az eszperantó mellett, és olyan ankétokat is szervezett írók és újságírók részére, amelynek témája kifejezetten a nemzetközi nyelv volt. 1918 és 1938 között az eszperantó buzgó támogatója volt, gyakran Kosztolányival együtt: bizottságokban, újságcikkeiben, előadásokon, felolvasásokon, magyar és nemzetközi fórumokon egyaránt. Karinthy életének lényeges részét képezte az eszperantóval való foglalkozás. *Ehelyett* az író nyelvtudásáról bármit is állítani nem más, mint Karinthy életrajzának, életművének meghamisítása.

A Nyugat körül csoportosuló modern írónemzedékhez tartozó Ignotus, Ady, Juhász Gyula, Babits és Kosztolányi mellett Karinthy Frigyes is határozottan kiállt az eszperantó nemzetközi nyelv mellett. Az sem szegte kedvüket, hogy rádöbbenek arra, hogy ez a mozgalom csak hosszú távon érheti el célját, mert a nemzetközi nyelvhasználatban egyelőre a hatalmi érdekek a döntőek az osztályos érdekekkel, az igazságosság és a gazdaságosság követelményével szemben.

Rátkai Árpád

A cikk forrása: Balatoni Regionális Eszperantó Alapítvány, Karinthy Klub – <http://brea.uw.hu>

---

²² Új Babel. = *Pesti Napló*. 1938-03-08. = Az utolsó palackposta. Karcolatok, humoreszkek, cikkek. Szerk. Ungvári Tamás. Bp.: Talantum, [1994]. p. 134-138.

²³ Frederiko Karinthy.[nekrológ] = *Hungara Heroldo*. 11(1938):3(sep). p. 4.

²⁴ Karinthy Frigyes: Szatírák. 3. Minden másképpen van. Ötvenkét vasárnap. Akkord, 2004. p. 153.